

ІСЛАМІСТСЬКИЙ РАДИКАЛІЗМ ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Світові релігії все активніше вторгаються у політичні процеси, і цілком закономірно, що певні політичні еліти використовують їх в якості ідеологічного прикриття своїх політичних завдань. Також частіше проявляється і деструктивний потенціал різних релігійних організацій і рухів. Вихід релігійного чинника і релігійного радикалізму у політичне життя робить необхідним та актуальним їх осмислення з політологічної точки зору. Глобальний джихад, чия доктрина істотно змінилася з роками і знайшла сьогодні обриси альтернативного проекту мирової перебудови, не є суто мусульманською проблемою, яка може бути вирішена в рамках теологічних дебатів або реформ мусульманського світу. Тому актуальність теми визначається, по-перше, серйозним характером загрози, яка виходить від ісламістського тероризму сьогодні. По-друге, ісламістський тероризм, хоча є глобальним феноменом, проте має свою локальну специфіку. Це означає, що кожен регіональний випадок потребує окремого вивчення. Поєднання цих характеристик вимагає комплексного підходу до вивчення даного феномена. Крім того, прояви ісламістського тероризму в західних країнах мають великі наслідки для світової політики, ніж його прояви в мусульманському світі, а, отже, вони заслуговують на окремий, детальний огляд.

Ключові слова: Іслам; мусульманська експансія; ісламський радикалізм; радикальний іслам; тероризм.

Актуальність проблеми. Розглядаючи феномен ісламізму, необхідно враховувати, що радикальний іслам є його ідеологічною основою, а концепція джихаду – його центральною доктриною. Глобальний джихад, доктрина якого істотно змінилася з роками і знайшла сьогодні риси альтернативного проекту світової перебудови, не є суто мусульманською проблемою, яка може бути вирішена в рамках теологічних дебатів або реформ мусульманського світу. Тому актуальність вивчення ісламізму визначається, по-перше, серйозним характером загрози, яка виходить від ісламістського тероризму. По-друге, ісламістський тероризм, хоча і є глобальним феноменом, проте завжди має свою локальну специфіку.

В останні два десятиліття зміцнення позицій ісламу спостерігаються у різних країнах світу: запровадження мусульманських законів у Пакистані, Ірані, Афганістані, підготовка до здійснення аналогічних заходів у ряді інших країн, входження в ОІК молодих держав Центральної Азії, а також Азербайджану, розгортання будівництва ісламських центрів, мечетей, мусульманських навчальних закладів у країнах Азії, Африки, Європи й Америки, бурхливе відродження ісламу в Росії. Крім того, прояви ісламістського тероризму в західних країнах мають більші наслідки для світової політики, ніж його прояви в мусульманському світі, отже, вони заслуговують на окремий, детальний огляд.

У сучасних умовах особливого значення набувають питання формування адекватних дієвих методів протидії ісламському радикалізму, вироблення політичних стратегій, формування особливої логіки взаємин з мусульманськими країнами.

Виникнення ісламського радикалізму зумовлене цілим комплексом внутрішніх і зовнішніх передумов як історичного та політичного характеру, так і економічного, соціокультурного, релігійного, геополітичного та ін. Серед них слід виділити саме значення ісламу як релігії, яка відіграла визначальну роль у консолідації арабського світу. Увагу необхідно звернути й на неоднорідність в ісламі з багатьох релігійних питань, яка обумовлена різними трактуваннями Корану і Сунни, різними напрямками, течіями, думками релігійних діячів. Історичні умови і модернізація привели до об'єктивізації ісламу – тобто перетворенню релігії в сучасну соціально-політичну доктрину, яка стала активно використовуватися в політичній практиці як найбільш проста і зрозуміла для сприйняття мусульман. Практично всі політичні режими в країнах поширення ісламу звертаються до релігії з метою мобілізації народу на здійснення того чи іншого політичного курсу.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Цінним матеріалом у справі дослідження радикального ісламу є праці середньовічних мусульманських вчених-богословів. Так, аль-Ашарі (873–935 pp.) розробив

мусульманську схоластичну теологію (калам), яку доповнив і розвинув аль-Газалі (1059–1111 рр.), через що був визнаний засновником еталонної сунітської ортодоксії, що отримала поширення в усьому мусульманському світі. Праці Ібн Ханбала, Ібн Таймійя, аль-Кайїм й інших середньовічних салафітських авторів дозволяють більш чітко зрозуміти суть їх відступів від норм ортодоксального ісламу, а також простежити хід теоретичних розробок пізніших ідеологів сунітського фундаменталізму, наприклад аль-Ваххаба. Вивчення творів вищезазначених авторів дає ключ до осмислення основних положень ідеологічних доктрин сучасних ісламістів, серед яких Бен База, Ібн Джаміла Зіну, Юсефа аль-Кардаві, Д. М. Каміля, аль-Маудуді, М. А. Башаміла, С. Кутба, С. В. Фаузана, Мустафу аш-Шакка і ін. Вагомий внесок у вивчення фундаментальних проблем ісламу зробили класики світового релігієзнавства Ю. Вельгаузен, М. Мюллер, У. Р. Сміт, К. Тіле, П. Шантепї де ла Сосса, Е. Ренан і інші.

Інші західні ісламознавці і сходознавці істотно розширюють рамки досліджень, що стосуються проблем ісламу, і підготували фактичну базу наукового ісламознавства. Серед них – Л. Бернад, К. Е. Босворт, М. Вебер, І. Вельгаузен, І. Гольдціер, Г. Е. Грюнебаум, К. Каен, Е. У. Лейн, А. Лямменс, А. Массе, А. Мец, А. Мюллер, Ф. Роузентал, Д. С. Трімінгем, М. Уатт, С. Хюрронье і багато інших. У своїх працях вони ставили за мету простежити історію виникнення і розвитку ісламу і його окремих течій, а також скласти найповніший опис мусульманської доктрини в тому вигляді, в якому вона була доступна цим дослідникам. Роботи вищезазначених вчених і сьогодні вважаються фундаментальними працями для тих, хто займається проблемами ісламу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи базові постулати основних доктринальних течій в ісламі, можна виділити деякі загальні характерні особливості, що лежать в основі його радикальної складової.

По-перше, слід зазначити, що іслам досить «молодий» порівняно з двома іншими світовими монотеїстично-авраамічними релігіями (іудаїзмом і християнством) і виник у VII ст. в проповідях Мухаммеда та перші три століття існував у вигляді сект, різних правових шкіл та ін. Саме полеміка з тієї чи іншої проблеми була причиною виникнення різних сект і рухів в ісламі: питання права спровокували появу цілу низку мазхабів (школи шаріатського права), а питання про владу – три існуючі і понині напрямки (суніти, шійїти і харіджити). Найменше з трьох напрямків харіджитів утворилося під час громадянської війни в Халіфаті в VII ст. в ході боротьби за владу між прихильниками Імама Алі – четвертого праведного халіфа, і Муавії – майбутнього першого халіфа династії Омейядів, коли представники обох халіфської династії (Омейядів і Аббасидів) було звинувачено в розв'язуванні війни всередині мусульманської громади і вперше в історії мусульманства харіджити висунули тезу про можливість обвинувачення в невірі (такфір) мусульман, які вчинили великий гріх і про необхідність вести проти них джихад. Харіджитський розкол став початком подальших розколів в мусульманському світі. Наступним за ним стався найбільший в істо-

рії ісламу розкол на два нині найбільш відомі напрямки: суннізм і шійїзм, який спочатку був пов'язаний з чисто політичною проблемою, з розбіжностями з приводу того, кому і на якій підставі має належати верховна влада в ісламській державі і ісламському світі в цілому. Після смерті в 661 р. Алі в питанні про спадкоємця склалися дві різні концепції. Перша, сунітська, виходила з того, що спадкоємець («халіф») є визнаним главою ісламської умми, при цьому його не можна вважати посланцем Бога. Друга, шійїтська, стверджувала, що тільки спеціальний посланник Бога, імам має право очолити умму, і що таким імамом був Алі і в подальшому може бути тільки хтось з нащадків його і дочки пророка Фатіми (Аліда, або Фатіміди) [2].

Ось чому радикалізм ісламу розглядається науковцями як свого роду «хвороба росту», яка може бути подолана на законодавчому рівні і через модернізацію ісламу.

Ще однією особливістю ісламу є його тотальність, тобто охоплення і детальне догматичне опрацювання всіх сфер життєдіяльності мусульманина. Основними текстами, які дають уявлення про світогляд і вчення ісламу, виступають Коран і Сунна. Останні є підґрунтям для шаріату, який описує моральні і правові норми, дотримання яких веде до правильного з точки зору ісламу життя.

Для мусульманської спільноти (умми) є нерозривним зв'язок ісламу і політики. Зокрема, іранський автор М. Сана підкреслює: «Безумовно, загальнови-знаним є те, що іслам порівняно з іншими релігійними вченнями має найбільш тісні та глибокі зв'язки з політикою і владою як найважливішими засобами реалізації своїх принципів. Ось чому серед мусульман зберігається особлива прихильність політиці, яка підживлюється безпосередньо ісламським вченням» [1].

Важливим фактором виступає і автентичність ісламу й особистості мусульманина, інакше кажучи, мусульмани всіх країн однакові, незалежно від етнічних, расових та інших відмінностей, а люди, які сформовані ісламом, становлять єдину спільність – «умму». Звідси різні панісламістські концепції, що пропагують об'єднання всіх мусульман світу в єдину державу. У сприйнятті ж мусульманина-радикала релігійна громада одновірців-мусульман виступає в якості головної світоглядної цінності.

Наступними особливостями радикального ісламу виступають його фаталізм, фанатизм, мусульманський ентузіазм і прагнення до світового панування.

В умовах мусульманської експансії фанатизм як один з ідеологічних чинників відіграв важливу роль. Завоювання чужих територій проходило під гаслами ісламу, тим більше що в Корані зафіксовані ідеї необхідності завоювання всього світу мусульманами як виконавцями місії Аллаха: «Ми послали тебе лише як милість для світів» (Пророки, сура 27, аят 107), «нагадування для світів» (Йусуф, сура 12, аят 104) та інші [12]. Іслам в даному випадку став виконувати ідеологічну функцію виправдання мусульманських завойовницьких війн.

Від завоювання світового панування не відмовляються і сучасні ісламські мислителі радикального спрямування, які стверджують, що саме ісламу нале-

жити майбутнє людства. Зокрема, С. Кутб у роботі «Майбутнє належить ісламу» пише: «Ми вважаємо, що майбутнє за цією релігією, вважаючи її, таким чином, шляхом життя, який охоплює всі ці взаємопов'язані і невіддільні складові елементи, що регулюють всі сфери людського життя, що задовольняють всі потреби людини, панівні над усіма сторонами людської діяльності» [4, с. 3].

Для ісламу, як релігії, характерна і нетерпимість, яка проявляється в тому, що правовірні завжди чітко відчують свою перевагу над невірними. Такого роду зарозуміле почуття зверхності і нетерпимості до невірних, що спирається на всю товщу релігійно-культурної традиції, – одна з найбільш значущих характерних рис ісламу. Це почуття досконалого способу життя в поєднанні з загальністю і всебічністю ісламу завжди було запорукою крайнього консерватизму і конформізму мусульман.

Для сучасного ісламістського тероризму характерні глобальний рівень діяльності ісламістських терористичних організацій; самостійний характер цих організацій; ресурсна забезпеченість; мережева структура організацій; асиметрична природа можливостей і статусу); радикальний іслам як ідеологічна основа, а концепція джихаду як центральна доктрина; значення нових комунікаційних та інформаційних технологій для поширення джихадистської ідеології; екзистенціальний характер вимог джихадистів, що виключає можливість ведення з ними переговорів. До найбільш і активно діючих екстремістських ісламських організацій відносяться: алжирські «Озброєна ісламська група» і «Фронт ісламського порятунку», єгипетські «Ал-Гамаат ал-Ісламія» і «Джихад Ісламі», палестинські «Ісламський джихад» і військове крило «Хамас», пакистанські «Харак уль-Ансар» і «Джамаат уль-Факро», а також «Хезболла», «Аль-Каїда», ІДІЛ (Ісламська держава Іраку і Леванту), «Світовий фронт джихаду», що свідчить, що ісламістські угруповання діють безпосередньо по всьому світу, що становить небезпеку для останнього.

Важливою методологічною проблемою у вивченні ісламізму є відсутність єдиного визначення змісту поняття «ісламський радикалізм», що призводить до різних його інтерпретацій і створює труднощі для наукового дослідження.

Ідеї ісламського радикалізму вперше отримали своє теоретичне обґрунтування в роботах Х. Аль-Банні, А. Маудуді, С. Кутба. Ці мусульманські ідеологи вважаються засновниками соціально-політичної доктрини ісламізму. Головною метою в цій доктрині вони оголосили побудову ісламської держави, а «джихад» єдиним способом повернення мусульманського суспільства до істинної віри й затвердження ісламського порядку [6].

Слід зазначити, що сучасна соціально-політична доктрина ісламізму виступає ідеологією національного розвитку на територіях ісламських держав, і є альтернативною західному глобалізму, а також стратегією виживання ісламського соціуму, яку ісламісти реалізують із використанням всього арсеналу помірних і ультрарадикальних засобів боротьби.

Функцією помірно радикальних і ультрарадикальних ідеологій є виправдання практичної діяльності

ісламських радикалів, екстремістів і терористів, а також соціальна і політична мобілізація своїх прихильників для участі в джихаді (священної війни за віру). Як соціально-політична практика ісламізм виступає інструментом певних політичних сил, засобом і одночасно способом тиску на політику шляхом: постійної дестабілізації мусульманських (немусульманських) держав; терору, що залякує цивільне населення всього світу; розпалювання локальних конфліктів, залучення в них якомога більшої кількості людей, угруповань і рухів; постійне прагнення до набуття зброї масового ураження. Ці організації у своїй ідеологічній і практичній діяльності керуються як ультрарадикальними, так і помірними методами й засобами поширення ісламістської ідеології.

Лідери ісламського ультрарадикалізму зуміли вибудувати єдину систему на основі об'єднання розрізнених осередків ісламістів по всьому світу, тому локальні успіхи спецслужб, яким вдається ліквідувати окремі елементи терористичної мережі, мало впливають на загальну життєздатність всієї системи [9, с. 27].

Щодо можливості подолання загроз сучасного ісламського радикалізму, то тільки комплексне вирішення цієї задачі здатне зменшити дестабілізаційний потенціал ісламізму. Йдеться, перш за все, про практичні заходи, які можуть блокувати діяльність ісламського радикалізму, особливо його крайні форми. Так, ідеології ісламістів можливо протистояти лише зсередини ісламського світу. Будь-яка спроба перешкодити ісламізму безпосередньо або публічно з боку немусульман або західних урядів не тільки приречена на провал, але може дати протилежний результат і лише значно посилити популярність ісламізму в ісламському світі. Важливим заходом протидії ісламського радикалізму є усунення факторів, які сприяють створенню сприятливого підґрунтя для ісламізму, перш за все, – це рішення проблеми Палестини, підтримка традиційних ісламських країн, їх урядів, надання допомоги бідним ісламським країнам у розвитку їх економіки [8, с. 180].

Першочерговим політичним завданням, що стоїть нині перед спецслужбами всього світу є скорочення соціальної бази міжнародного терористичного руху ісламізму й руйнування їх кадрової системи шляхом усунення ватажків терористів та впровадження широкої агентурної мережі.

Тактика протидії ісламістам повинна враховувати необхідність диференційованого підходу до помірного напрямку (шляхом залучення до легальної політичної системи) і до ультрарадикального (сурова заборона будь-яких проявів) [10].

Запорукою успіху стане тільки комплексний підхід до вирішення поставлених перед державою й суспільством завдань. Тільки системний і цілеспрямований вплив на всі системи радикального ісламського руху з боку органів державної влади може створити об'єктивні передумови для успішного захисту національних інтересів держави. Йдеться про вибудовування практичних інституційно-правових, політико-організаційних, соціально-економічних та адміністративно-силових заходів. Саме одночасна робота на цих напрямках може стати запорукою для ефективної боротьби з радикальним ісламом.

Висновки. Виникнення ісламського радикалізму зумовлено цілим комплексом внутрішніх і зовнішніх передумов як історичного та політичного характеру, так і економічного, соціокультурного, релігійного, геополітичного та ін. Серед них слід виділити саме значення ісламу як релігії, яка відіграла визначальну роль у консолідації арабського світу. Історичні умови і модернізація привели до об'єктивізації ісламу – тобто перетворенню релігії в сучасну соціально-політичну доктрину, яка стала активно використовуватися в політичній практиці як найбільш проста і ясна для розуміння мусульман. Практично всі політичні режими в країнах поширення ісламу звертаються до релігії для мобілізації народу на здійснення того чи іншого політичного курсу.

Зазначені передумови зробили і роблять істотний вплив на виникнення і поширення ісламістського ідеології і на її сучасну соціально-політичну практику ісламських радикалів.

Криза в Сирії і пов'язаний з нею сплеск радикалізму і безпрецедентне посилення ІДІЛ загострили питання, що пов'язане з необхідністю вироблення єдиної, колективної стратегії протидії джихадистам, що базується на нормах міжнародного права.

Результатом стало прийняття ряду найважливіших рішень РБ ООН – резолюцій 2170, 2178 і 2199. Ці рішення покликані, як мінімум, поставити заслон на шляху подальшої експансії джихадистів, а, як максимум, налагодити співпрацю з боротьби з терористами – позбавити їх грошового підживлення, в тому числі шляхом заборони на купівлю нафти, яка ними нелегально видобувається, недопущення фінансування, кооперація у сфері недопущення транзиту екстремістів в гарячі точки. Ці рішення сформували значну базу для ефективного міжнародного співробітництва в справі боротьби з екстремістами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аль-Маудуді Основи ісламу [Текст] / А. Маудуді. – Київ : Арій, 2009. – 460 с.
2. Антес П. Іслам в сучасному світі / П. Антес; ред. М. В. Іордана. – Москва : Абрис, 2011. 259 с.
3. Кутб С. Віхи на шляху Аллаха [Текст] / С. Кутб. – Київ : Амадей, 2011. – 149 с.
4. Кутб С. Майбутнє належить ісламу / С. Кутб. – Київ : Ліга, 2015. – 265 с.
5. Кутб С. Ця релігія [Текст] / С. Кутб; ред. І. І. Гіхман. – Харків : Акта, 2012. – 656 с.
6. Левін З. І. Розвиток громадської думки на Сході. Колоніальний період / Левін З. І. – Львів : ГалДент, 2010. – 267 с.
7. Леусенко Д. А. Політизація ісламу в сучасному світі (досвід соціально-філософського аналізу) // Проблеми, пошуки, рішення. – Київ : Гіперіон 2010. – 562 с.
8. Маудуді А. Іслам сьогодні [Текст] / А. Маудуді. – Київ : Арій, 2007. – 314 с.
9. Мец А. Мусульманський ренесанс / А. Мец. – Київ : Ліра, 2012. – 248 с.
10. Хомейні І. Релігійне і політичний заповіт / Імам Хомейні. – Москва : Лібра, 2015. – 248 с.
11. القرآن [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу : <http://www.pdfquran.com>.

В. Д. Бронников, В. Т. Тешнер,
ЧНУ ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

ИСЛАМИСТСКИЙ РАДИКАЛИЗМ КАК ФАКТОР ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ МИРОВОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ

Мировые религии все активнее вторгаются в политические процессы, и вполне закономерно, что определенные политические элиты используют их в качестве идеологического прикрытия своих политических задач. Также чаще проявляется и деструктивный потенциал различных религиозных организаций и движений. Выход религиозного фактора и религиозного радикализма в политическую жизнь делает необходимым и актуальным их осмысления с политологической точки зрения. Глобальный джихад, чья доктрина существенно изменилась с годами и нашла сегодня очертания альтернативного проекта мирового переустройства, не является чисто мусульманской проблемой, которая может быть решена в рамках теологических дебатов или реформ мусульманского мира. Поэтому актуальность темы определяется, во-первых, серьезным характером угрозы, исходящей от исламистского терроризма сегодня. Во-вторых, исламистский терроризм, хотя и является глобальным феноменом, однако, имеет свою локальную специфику. Это означает, что каждый региональный случай требует отдельного изучения. Сочетание этих характеристик требует комплексного подхода к изучению данного феномена. Кроме того, проявления исламистского терроризма в западных странах имеет большие последствия для мировой политики, чем его проявления в мусульманском мире, а, следовательно, они заслуживают отдельного детального изучения.

Ключевые слова: Ислам; мусульманская экспансия; исламский радикализм; радикальный ислам; терроризм.

V. Bronnikov, V. Teshner,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

**ISLAMIST RADICALISM AS A FACTOR OF DESTABILIZATION
OF THE WORLD POLITICAL SITUATION**

World religions are increasingly intruding into the political process, and it is quite naturally that certain political elites use them as an ideological coverage for their political objectives. Also a destructive potential of various religious organizations and movements appears more frequently. The appearance of religious factor and religious radicalism in political life makes their understanding necessary and actual from a political perspective. Global Jihad, whose doctrine has changed over the years and found outlines today of an alternative project of the world reconstruction, is not just a Muslim issue, which can be solved within the theological debate or reforms of the Muslim world. Therefore, first of all relevance of the topic is determined, by the serious nature of the threat that comes from Islamist terrorism today. Secondly, Islamist terrorism is a global phenomenon, however, it has its local specifics. It means that each regional incident requires a separate consideration. The combination of these characteristics demands an integrated approach to research of the given phenomenon. Besides, manifestations of Islamic terrorism in the western countries has big consequences for world politics, than his manifestation in the Muslim world, and, therefore, they deserve separate detailed studying.

Key words: *Islam; Muslim expansion; Islamic radicalism; radical Islam; terrorism.*

Рецензенти: **Наумкіна С. М.**, д-р політ. наук, професор, ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса;
Шевчук О. В., д-р політ. наук, професор, ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв.

© Бронніков В. Д., Тешнер В. Т., 2016

Дата надходження статті до редколегії 03.11.2016